

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра
з теми: «**ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ З РОЗЛАДАМИ
СПЕКТРУ АУТИЗМУ ДО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ З ІНКЛЮЗИВНИМ
НАВЧАННЯМ**»

Виконала:
магістрантка 2 курсу,
SoO2-M21z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Константинова Ольга Антонівна

Науковий керівник:
Дмітрієва О.І.,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної
освіти

Рецензент:
Чопік О.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри спеціальної та інклюзивної
освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ.....	8
1.1. Адаптація дітей з розладами аутистичного спектру як необхідна умова їх успішної соціалізації.....	8
1.2. Особливості процесу адаптації дітей з розладами аутистичного спектру у різних формах організації навчального процесу.....	20
Висновки до I розділу.....	26
РОЗДІЛ II. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ УЧНІВ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ З ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ.....	28
2.1. Методика експериментального дослідження.....	28
2.2. Результати дослідження.....	38
2.3. Психолого-педагогічні умови оптимізації процесу адаптації учнів з розладами аутистичного спектру в умовах закладу з інклюзивним навчанням.....	47
Висновки до II розділу.....	75
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
ДОДАТКИ.....	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах сучасного стану розвитку освіти в Україні важливого значення набуває питання організації процесу навчання для дітей з особливими освітніми потребами та створення сприятливого і доброзичливого мікроклімату для інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти. Важливість вирішення цього завдання обумовлене тенденцією до зростання кількості дітей, у яких офіційно діагностовано різного виду порушення розвитку, особливо дітей з розладами аутистичного спектру.

Відсутність в учнів із особливими освітніми потребами достатнього рівня розвитку елементарних умінь та навичок, порушення поведінки та низький рівень успішності спонукають науковців до ґрунтовного аналізу проблеми психолого-педагогічної адаптації таких учнів у загальноосвітній простір.

Соціальна та педагогічна значущість проблеми адаптації до інклюзивного навчання дітей з розладами аутистичного спектру початкової школи є надзвичайно важливою і потребує розв'язання на сучасних методологічних і теоретичних засадах, враховуючи цілі та можливості першої ланки освіти.

Психолого-педагогічна та соціальна адаптація формується через засвоєння, прийняття психологічних, педагогічних, моральних та інших норм суспільства. Вона виступає результатом діяльності усіх учасників процесу і є тим ключовим фактором, який дає змогу задовольнити соціальні потреби дитини зараз і в майбутньому.

Вивчення процесу адаптації включає в себе три головні аспекти: теоретико-методологічні засади адаптації дітей до шкільного життя, психолого-педагогічні умови забезпечення адаптації школярів, комплексна взаємодія педагогів, психологів, і батьків.

Вивчаючи та аналізуючи сучасні літературні джерела, можна відзначити, що науковий пошук у вітчизняній спеціальній освіті та психології в останнє десятиліття характеризується підвищеною активністю дослідження проблем розвитку, адаптації до навчання та соціалізації дітей з аутистичними порушеннями.

Велика кількість публікацій таких авторів як, Н. Андреева, Я. Багрій, О. Богдашина, Н. Базима, С. Конопляста, В. Літвінова, І. Логвінова, І. Шептун, К. Островська, Л. Рибченко, Т. Сак, В. Синьов, Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворова, Д. Шульженко доводять, що проблема адаптації та соціалізації дітей з розладами аутистичного спектру викликає інтерес в українського суспільства.

Вивчаючи та аналізуючи сучасні літературні джерела, можна відзначити, що науковий пошук у вітчизняній спеціальній освіті та психології в останнє десятиліття набуває все більших масштабів. Зокрема, Я. Багрій, О. Богдашина вивчали сутність аутизму; К. Островська описувала проблеми психологічної допомоги дітям з розладами аутистичного; Т. Скрипник розробила комплексну програму розвитку дітей з розладами аутистичного спектру; В. Синьов В. Тарасун описали концепції розвитку, навчання та соціалізації дітей з розладами аутистичного спектру; Г. Хворова описала процес надання психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутистичного спектру; Д. Шульженко досліджувала психологічну корекцію аутистичних порушень і формування готовності дітей із розладами аутистичного спектра до навчання в школі.

Вивчення особливостей психолого-педагогічної адаптації дітей з розладами аутистичного спектру в молодшому шкільному віці потребує розробки умов педагогічної та психологічної підтримки. Головною специфікою психосоціального розвитку дітей з розладами аутистичного спектру є труднощі у налагодженні ними успішної соціальної взаємодії і стосунків з оточуючими. Психолого-педагогічна адаптація відбувається

практично впродовж усього життя людини. Молодший шкільний вік – початковий етап соціалізації особистості на рівні закладу загальної середньої освіти.

Нове соціальне середовище, в яке входить дитина, породжує проблеми в необхідності зорієнтуватися в незнайомій ситуації та активізувати адаптаційні ресурси. У не підготовленої дитини дотримання нового режиму і ритму життя, виконання нових вимог, великий обсяг знань та умінь, кількість обов'язків та функцій, що вимагається від дитини зумовлює те, що виникають певні труднощі на початковому етапі та виникають такі явища як «адаптаційний синдром», «адаптаційна хвороба».

Несприятливі умови навколишнього середовища, пов'язані з погіршенням психологічних, соціально-економічних та екологічних умов зумовлюють послаблення здоров'я, появу небажаних тенденцій у міжособистісній взаємодії школярів, гальмують процес пристосування до закладу шкільної освіти.

Актуальність проблеми адаптації дітей з особливими освітніми потребами, а саме з розладами аутистичного спектру визначається і практичними завданнями, пов'язаними з необхідністю розробки програм та технологій здійснення ефективної допомоги цим дітям, як суб'єкта освітнього процесу в закладах освіти. Це і зумовило вибір теми дипломної роботи магістра – **«Особливості адаптації учнів з розладами спектру аутизму до закладу освіти з інклюзивним навчанням».**

Мета дослідження: розробити педагогічні умови оптимізації процесу адаптації учнів з розладами аутистичного спектру в умовах закладу загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз літературних джерел з проблеми дослідження.

2. Визначити особливості адаптації дітей з розладами аутистичного спектру до навчання в закладі загальної середньої освіти.

3. Визначити критерії та показники психолого-педагогічної адаптації школярів з розладами аутистичного спектру.

4. Здійснити порівняльний аналіз адаптаційних процесів учнів у спеціальному та інклюзивних класах.

5. Розробити психолого-педагогічні умови, що сприяють адаптації школярів з розладами аутистичного спектру.

Об'єктом дослідження є навчально-виховний процес в закладі загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання.

Предметом дослідження є педагогічні умови для адаптації дітей з розладами аутистичного спектру у різних формах організації навчання.

З метою реалізації поставлених завдань, нами були застосовані такі **методи дослідження**:

теоретичні: аналіз загальної та спеціальної літератури з проблеми дослідження з метою з'ясування стану її вивчення, узагальнення та систематизація теоретичних положень.

емпіричні: аналіз шкільної документації, вивчення педагогічного досвіду у закладах загальної середньої освіти, бесіди з педагогами та батьками, спостереження, тестування, анкетування.

статистичні: кількісний та якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані результати можна використовувати при плануванні роботи вчителів, вихователів, психологів закладів загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дипломної роботи магістра були апробовані на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями

в умовах спеціальної та інклюзивної освіти» (9 листопада 2021 р., Кам'янець-Подільський). За результатами проведеного дослідження опубліковано 1 статтю.

Експериментальна база дослідження Кам'янець–Подільський ліцей №3, Хмельницької області.

Структура дипломної роботи магістра. Дипломна робота магістра складається з вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи складає 105 сторінок, з них 78 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз літературних джерел та проведене експериментальне дослідження дало змогу дійти таких висновків:

1. Проблемі адаптації дітей з розладами аутистичного спектру присвячена значна кількість досліджень у педагогіці, психології, медицині, фізіології, та інших науках. Незважаючи на існуючі наукові дослідження зазначеної проблеми, труднощі адаптації продовжує відчувати значна кількість школярів а особливо школярів з розладами аутистичного спектру, чим і обумовлена необхідність продовження наукових досліджень у цьому напрямку.

У всіх дослідженнях науковців поняття «адаптації до школи» визначається як процес пристосування до навчальної діяльності першокласників. Вона вказує, що шкільна адаптація включає в себе біологічну, психологічну і соціальну адаптацію. Можемо відмітити, що всі виділяють основні ознаки порушення адаптації дітей до закладу загальної середньої освіти це девіантна поведінка, низька комунікація і соціалізація, емоційні зриви і так далі. Що стосується дітей з розладами аутистичного спектру характерне виникнення більших складнощів адаптації до шкільного життя.

2. Особливостями адаптації до навчання у закладах загальної середньої освіти дітей з розладами аутистичного спектру є: тривалий період адаптації, проблеми з комунікацією, важка соціалізація цих дітей. На початку свого шкільного життя діти з розладами аутистичного стикаються з труднощами входження в режим занять, невмінням спілкуватися з однолітками та вчителями, вони вимагають індивідуального підходу, постійного спонукання і підтримки. Неможливість самостійно адаптуватися до постійних змін у шкільному режимі часто ставить дитину з розладами аутистичного спектру під загрозу емоційного зриву. А, отже, включення дітей з розладами аутистичного спектру в загальну освітню систему в

шкільному віці може мати значний вплив на їх розвиток, зокрема, підвищення рівня мовних і комунікативних навичок, навичок соціалізації та інтелектуальних можливостей.

3. Визначено критерії та показники психолого-педагогічної адаптації дітей з розладами аутистичного спектру: ефективність навчальної діяльності, засвоєння шкільних норм, успішності соціальних контактів, емоційна безпеки.

Методики, які використовувались для діагностики визначали показники якісної та кількісних характеристик. якісна характеристика сформованості адаптації оцінювалася з погляду чотирьох параметрів: ефективності навчальної діяльності; засвоєння шкільних норм; успішності соціальних контактів; емоційної безпеки. Кількісна характеристика сформованості адаптації школярів виражена у наступних зонах адаптації; неповної адаптації (за наявності порушення за якимось критерієм); порушення адаптації (дезадаптації).

4. Дослідження рівнів адаптації дітей з розладами аутистичного спектру продемонструвало, що учні спеціального класу перебувають на низькому рівні і показник адаптації складає 50% а в учнів, що навчаються у інклюзивних класах, цей показник нижчий і складає 66%. Рівні соціалізації дітей з розладами аутистичного спектру визначено на такому рівні 54,3% знаходяться на низькому рівні а 45,7% знаходяться на середньому рівні.

5. Створення сприятливого соціально-побутового та навчально-виховного середовища для дітей з розладами аутистичного спектру передбачає облаштування шкільних приміщень для даної категорії дітей та створення команди фахівців для забезпечення супроводу навчання цієї категорії учнів. Тільки таким чином можливе досягнення значних результатів в адаптації дітей з розладами аутистичного спектру в закладі загальної середньої освіти.

Також нами було розроблено та впроваджено програму психолого-педагогічної адаптації дітей з розладами аутистичного спектру, що навчаються у закладі загальної середньої освіти. Програма охоплює співпрацю усієї команди психолого-педагогічного супроводу. Основними перевагами програми є те, що вона є комплексною і включає роботу не тільки з педагогами, а й з батьками та іншими членами команди психолого-педагогічного супроводу. Головними труднощами з якими ми стикнулись при впровадженні цієї програми було те, що батьки не готові до відкритої співпраці, не бажання говорити про реальний стан речей, упередженість та стереотипи у педагогів.

6. Проведене дослідження не охоплює усіх аспектів означеної проблеми. Тому перспективними напрямками подальших досліджень є впровадження програми у інших закладах загальної середньої освіти та розроблення психолого-педагогічних програм для співпраці з батьками учнів, що не готові приймати активну участь у процесі адаптації дітей з розладами аутистичного спектру у закладі загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація дитини до школи: психол. інструментарій / упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. К.: Мікрос-СВС, 2003. 111 с.
2. Александровский Ю. А. Состояния психической дезадаптации и их компенсация. М : Наука, 1976. 272 с.
3. Андреева Д. А. О понятии адаптации. Исследования адаптации студентов к условиям учебы в вузе. Л.: ЛГУ, 1973. 13 с, с. 13.
4. Антонюк В., Антонюк Н. Адаптація дітей з особливими потребами до навчання в початковій школі. Луцьк, 2018, 34 с.
5. Баженова Л. Адаптація дитини шестилітнього віку до навчання у школі. Психолог. 2003. № 29–32. С. 6 – 8.
6. Базима Н. В. Обґрунтування методики формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку. Логопедія. 2015. № 7. С. 13–17.
7. Базима Н. В. Створення мовленнєвого середовища як умова формування мовленнєвої активності у дітей зі спектром аутистичних порушень. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 28. С. 5–8.
8. Базима Н. Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.13. Київ, 2014. 21 с.
9. Безруких М. М. Труднощі навчання в початковій школі: причини, діагностика, комплексна допомога. Харків, 2009. 464 с
10. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. К. : ІЗМН, 1998. 204 с.
11. Богуш А. М. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.

12. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций: собр. соч. В 6 т. Т. 2. М., 1982. 504 с
13. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
14. Галигузова Л. Н. Адаптация ребёнка, к условиям детского учреждения. М.: Академия, 1998. 261 с.
15. Громадська асоціація підтримки осіб з аутизмом «СОНЯЧНЕ КОЛО». Громадська організація «Школа-Життя!», 2017. 23 с.
16. Гладуш В.А. Інклюзивний освітній процес і волонтерство: досвід співпраці. Народна освіта. Електронне наукове фахове видання №3 (24) Біла Церква, 2014 URL: http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2581 (дата звернення 23.08.2022)
17. Гладуш В.А. Особливості формування іміджу професії корекційного педагога. Імідж сучасного педагога. Полтава, 2014. № 4 (143). – С. 3–7.
18. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с
19. Гончарова-Чагор А. Адаптація першокласника до школи. Психолог. 2006. № 11. С. 16–19.
20. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти колекційної роботи у спеціальній школі. Київ, 2008. 156 с.
21. Дитячий аутизм. Хрестоматія : навч. посібник для студентів. СПб. Дидактика Плюс, 2001. 368 с.
22. Довідник педагога-психолога / за ред. О. П. Вірчин. Х., 2012. 401.
23. Душка А. Л. Принципи побудови і загальна характеристика системи психологічної корекції осіб з психофізичними відхиленнями (на прикладі аутизму). Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2013. №5-6. С. 231–238.

24. Заброцький М. М. Педагогічна психологія: курс лекцій. К.: МАУП, 2000. 100 с, с. 43-44
25. Заброцький М. М. Вікова психологія: навчальний посібник. К.: МАУП, 1998. 92 с.
26. Зайцев Д. В. Проблемы обучения детей с ограниченными возможностями здоровья. Педагогіка. 2003. № 1. С. 21–31., с. 24
27. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page3> (дата звернення 16.04.2022)
28. Засенко В. В. До проблеми особистісного підходу у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Дидактичні та соціальнопсихологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб. : Вип. 8. К.: Наук. світ, 2006. С. 85–88.
29. Ілляшенко Т. Д. Діагностика і корекція труднощів у навчанні молодших школярів. Початова школа. Київ: 2003. С. 23–27.
30. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі : практич. посіб. : пер. з англ. К. : СПД-ФО Парашин І. С., 2010. 296 с.
31. Каган В. Е. Диагностика и лечение аутизма у детей. М., 1991. 40 с.
32. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія. К. : Міленіум, 2004. 265 с.
33. Косолапова К.О. Проблеми адаптації дітей з особливими потребами до навчання у школі. К.О. Косолапова Луцьк, 2014
34. Лазаренко Т. М. Психологічна адаптація до процесу навчання дітей 6-8 років із затримкою психічного розвитку : автореф. дис ... канд. психол. наук: 19.00.08. К., 2002. 23 с.
35. Лукашевич М. П. Соціалізація. Вікові механізми і технології: навч.-метод. посібник. К.: ІЗМН, 1998. 112 с., с. 19

36. Москаленко В. В. Соціальна психологія: [підручник для студ. вищ. навч. закл.]. К : Центр навчальної літератури, 2005. с.622
37. Никольская О. С. Аутизм: возрастные особенности и психологическая помощь. М.: Полиграф сервис, 2003. 232 с.
38. Никольская О.С. Трудности школьной адаптации детей с аутизмом. Особый ребенок: исследования и опыт помощи. Москва.: Центр лечебной педагогики; Теревинф, 1998. - Вып. 1 с.127.
39. Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Дети и подростки с аутизмом. Психологическое сопровождение. Серия «Особый ребенок». Москва: Теревинф, 2005. 220 с.
40. Никольская О.С. Проблемы обучения аутичных детей Дефектология. Москва 1995. Вип. № 1 с.64-73.
41. Островська К. О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 110 с.
42. Островська К. Засади комплексної психологопедагогічної допомоги дітям з аутизмом : монографія. Львів : Тріада-плюс, 2012. 520 с.;
43. Ранній дитячий аутизм : навчально-методичний посібник. 2-е вид., перероб. і доп. Івано-Франківськ : Видавництво Івано-Франківської державної медичної академії, 2005. 48 с.
44. Романчук О. Розлади спектру аутизму в запитаннях та відповідях. Львів : Колесо, 2009. 168с.
45. Рибченко Л. К. роль помічника дитини в організації навчально виховного процесу осіб з аутизмом. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. Наук. праць. К.: НПУ НПУ імені М.П. Драгоманова. 2013. № 24. С. 193- 198
46. Рудніцька І. Стан здоров'я школяра як один із головних критеріїв перебігу адаптації. Все про адаптацію. № 25–26. К., 2004. 120 с, с. 26
47. Синьов В. М., Коберник Г.М. Основи дефектології. К. : Вища шк., 1994. 143 с.

48. Синьов В. М., Шульженко Д. І. Особливості умови соціалізації дітей з аутистичними порушеннями. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : збірник наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. № 21. С. 251–256.
49. Скрипник В. А. Особливості соціально-психологічної адаптації першокурсників з особливими потребами: дис... канд. псих. наук: 19.00.07 Вінниця, 2006. 170 с, с. 93
50. Скрипник Т. В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху: монографія. 2019. 208 с.
51. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму. К. : Видавництво «Фенікс», 2010. 388 с.
52. Скрипник Т.В. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі : навчально-наочний посіб. / Укладач – Тетяна Скрипник. 2012 142с.
53. Супрун Г. В. До питання адаптації дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2013. Вип. 4, част. 2. С. 320–338.
54. Супрун Г. В. Особливості психічної організації дошкільників з аутизмом. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2014. Вип. 5, част. 2. С. 151–156.
55. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. К.: ДЦССМ, 2002. 536 с., с. 10
56. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник. за ред. І. Д. Зверєвої. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 316 с., с. 107
57. Спеціальна педагогіка : понятійно-термінологічний словник. за ред. В. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2003. 436с.,
58. Тарасун В. Аутологія. Монографія. К., 2014. 580 с.
59. Тарасун В. В., Хворова Г. М. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом. К. : Науковий світ, 2004. 100 с.

60. Тарасун В. В. Технології ранньої комплексної допомоги дітям переддошкільного віку з особливостями розвитку. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. Київ :2019. Вип. 38. с. 150–156.80
61. Технології психічної інтеграції дітей з аутизмом : у 2-х томах за ред. В. Бондаря, В. Засенка, В. Тарасун. Том II. Київ, 2006. 249 с.
62. Фурман Л.В. Психодіагностика інтелекту. Київ, 1993. 134 с.
63. Хворова Г. М. Адаптація методики незавершених ситуацій (МНС) для діагностики та формування компетентності батьків дітей з полісистемними порушеннями розвитку. Особлива дитина: навчання і виховання. 2016. № 4. С. 27–33.
64. Хворова Г. М. Зміст та рівні батьківської компетентності у корекційно-педагогічному аспекті. Кам'янецьПодільський: Медобори-2006, 2015. С. 355–362.
65. Холковська І. Л. Корекційна педагогіка. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. 328 с
66. Чуприков А. П. Ранній дитячий аутизм: навч.-метод. посіб. ІваноФранківськ: Вид-во Івано-Франківської держ. мед. академії, 2005. 48 с.
67. Чуприков А., Хворова Г. Розлади спектра аутизму: медична та психолого-педагогічна допомога. Львів, 2012. 184 с
68. Шульженко Д. І. Аутизм – не вирок. Львів: Кальварія, 2010. 224 с.
69. Шульженко Д. І. Корекція самоконтролю поведінки при аутистичних порушеннях у дітей. Корекційна педагогіка: вісник Української асоціації корекційних педагогів. 2009. № 1. С. 16–19.
70. Шульженко Д. І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей: Монографія. Київ, 2009. 385 с.
71. Шульженко Д. І. Прогностичний аспект психолого-педагогічного процесу корекції аутистичних порушень у дітей. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова: матеріали Міжнар. наук. конф. «Тенденції розвитку

корекційної освіти в Україні»: зб. наук. пр. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. № 11. Сер. № 19. С. 252–257

72. Шульженко Д.І. Формування готовності дітей з аутистичним спектром порушень до навчання у школі // Корекційна педагогіка. Вісник української асоціації корекційних педагогів. 2008. № 1. С. 9–15

73. Шульженко Д., Андреева Н. Корекційний розвиток аутичної дитини : книга для батьків та педагогів. Київ, 2011. 344 с

74. Шпицберг И. Коридор с прозрачными стенами: коррекция нарушений развития сенсорных систем у детей с диагнозом „ранний детский аутизм” / И. Шпицберг // Школьный психолог. М., 2010. - № 20. – С. 39-43

75. Harrower J.K, Dunlap G. Including Children With Autism in General Education Classrooms. A Review of Effective Strategies // Behavior modification. — 2001. — 25 (5). — 762-784